

VALORILE ÎN CONTEXTUL FILOSOFIEI ȘCOLII DE LA BADEN

Irina GÎNCU

Universitatea de Stat din Moldova

În articol este studiată evoluția și configurarea ideii de valoare din perspectiva filosofiei Școlii de la Baden. Reprezentantii acestei școli, W.Windelband și H.Rickert, sunt considerați fondatorii teoriei valorilor, care și-au adus aportul prin conceptualizarea și clarificarea mai multor dimensiuni ale teoriei valorilor. Autorul cercetează această problemă, analizând diverse aspecte ale filosofiei sec. al XX-lea, definitivând contribuția acestora pentru evoluția teoriei despre valori.

Cuvinte-cheie: valoare, obiect, subiect, axiologie, obiectivism, autonomism, neokantian.

VALUES IN THE CONTEXT OF THE BADEN SCHOOL PHILOSOPHY

The article investigates the evolution and the development of the concept of value from the perspective of Baden School philosophy. The representatives of this philosophical trend are W.Windelband and H.Rickert, who are considered to be the founders of theory of values, axiology. The philosophers contributed a lot by conceptualizing different aspects of the theory of values. The author does some research and analyses different perspectives of the 20th century philosophy, explaining the philosophers' contribution to the development of values theories.

Keywords: value, object, subject, axiology, objectivism, autonomism, Neo-Kantian

Evoluția și progresul societății sunt strâns legate de geneza și funcționalitatea valorilor. Configurarea ideii de valoare s-a făcut treptat odată cu sporirea experienței practice și spirituale a omenirii, judecata de valoare reprezentând dintotdeauna o constantă a spiritului uman. Ideea de valoare este implicată în primele cunoștințe pe care omul le-a căpătat despre mediul înconjurător și despre sine. Este de subliniat faptul că filosofia, din perioada sa de început, a cuprins în reflecțiile sale judecăți de valoare cu privire la existență, creație, adevăr, bine și frumos. Teza obiectivistă a valorilor a apărut ca un răspuns teoriilor subiectiviste ale valorii, teorii care explicau geneza valorilor raportându-le la sfera emotivă a persoanei.

În viziunea axiologiei obiectiviste, valorile nu sunt dependente de subiectul care valorizează, ci aparțin în mod intrinsec lucrurilor. Obiectele sau persoanele au o anumită valoare utilitară, vitală, estetică sau morală, așa cum ele au volum, densitate, masă sau culoare. Deoarece valoarea aparține obiectului, sesizarea de către subiect a valorii este un act de cunoaștere.

Obiectivismul împarte oamenii în două categorii: pe de o parte, unii recunosc și prețuiesc valorile adevărate; pe de altă parte, sunt cei care cred în valori false. „Cei din prima categorie sunt specialiști sau „experți”, iar ceilalți au doar o alegere de făcut: să renunțe la propria judecată și să asculte întru totul de sfaturile celor pricepuți” [7 p.8].

Valoarea nu poate fi redusă la actul psihologic al dorinței, deoarece nu tot ce este dorit este valoros. Astfel, opțiunile axiologice implică nu ceea ce se dorește, ci premisele și criteriile obiective. Punerea în lumină a aspectului obiectiv este comentată de reprezentanții obiectivismului axiologic, care contrazic formula subiectivistă, conform căreia obiectele sunt valori pentru că subiectul le valorizează prin propria formulă: subiectul valorizează obiectele pentru că ele sunt valori. În acest context, W.Petty remarcă existența unei valori intrinseci lucrurilor. Locke definește valoarea prin capacitatea unui lucru de a satisface trebuințe sau plăceri omenești. Höffding concepe valoarea prin capacitatea unui obiect fie de a procura o satisfacție imediată, fie de a servi ca mijloc pentru procurare. A.Smith privește valorile în raport cu satisfacerea trebuințelor și a dorințelor umane.

Poziția și argumentele obiectivismului axiologic au avut o abordare din perspectiva aprioristă, reprezentată de adepții neokantieni de la Baden. Neokantienii Școlii de la Baden au legitimat teoria generală a valorilor de pe poziția autonomismului, susținând primatul absolut al valorii și opoziția existență-valoare. Această opoziție a avut coloratura sa, reprezentând opoziția dintre judecata de existență și judecata de valoare. Pentru neokantieni, valorile constituie principii eterne și absolute, independente atât de lumea reală, cât și de subiectivitatea umană, alcătuind un univers *a priori*. Spre deosebire de Școala de la Marburg, care a elaborat un punct de vedere normativist, neokantienii au adus contribuții importante în elaborarea filosofiei valorilor și a culturii.

Creatorul de bază al școlii neokantiene de la Baden este Wilhelm Windelband, fondatorul „filosofiei valorilor”, care va avea o amplă răspândire la începutul secolului al XX-lea. W.Windelband preconizează, întâi

de toate, o „întoarcere la Kant”. Meritul lui I.Kant, consideră W.Windelband, este indicarea spre faptul că criteriul unei cunoașteri nu este corespondența sa cu o oarecare realitate externă, ci conformitatea cu o regulă *a priori*. Filosofia nu are ca obiect existențe particulare, ci normele la care gândirea, acțiunile și sentimentul trebuie adecvate, dacă vor să fie valide. Filosoful, afirmă W.Windelband, trebuie să devină o știință critică a valorilor general valabile, o știință a ceea ce este necondiționat, valabil în orice timp și având ca subiect: logicul, eticul, esteticul, sacrul.

W.Windelband consideră că valorile sunt valori numai pentru o conștiință normativă, fără raportarea la conștiința empirică. Dânsul a înțeles și a prețuit expresia conceptuală a unui fenomen pe care pozitivismul și neopozitivismul l-au ignorat: spiritul care nu se epuizează în cunoașterea naturii sau în cunoașterea cunoașterii. Nucleul rațional al tezei lui W.Windelband despre conștiința valorică se sprijină pe ideea că aceasta pleacă de la conștiința empirică.

Meritul lui W.Windelband este în a diferenția conceptul axiologic de cel gnoseologic. În pofida dominației teoriei cunoașterii la sfârșitul veacului trecut, W.Windelband susține că valoarea sau existența ideală este ceva dat nu prin experiență și gândire, iar cunoașterea se mărginește la ceea ce este real. Deci, ceea ce trebuie să fie apare nu în știință, dar în conștiință. Totodată, se ilustrează principiul deosebirii dintre valoare și existență și se afirmă că valoarea s-ar pierde, dacă norma ar coincide cu realitatea, adică existența și-ar pierde valoarea ei proprie.

Amplificarea filosofiei cu o nouă disciplină a axiologiei s-a datorat sensibilității valorice. W.Windelband a înțeles că era nevoie de un câmp teoretic nou; alături de ceea ce este real și existent, trebuia de descoperit non-existentul și nonrealul. Avest tărâm al ideilor platonice a fost denumit „tărâm al valabilității” iar „valoarea valorează” a devenit motoul axiologic pentru despărțirea, din punct de vedere metodologic, a valorii de realitate.

W.Windelband a avut curajul să opună concepțiilor intelectualiste, după care intelectul posedă „premise certe”, afirmarea precum că aceste premise sunt „pre-judecăți”, adică judecăți care *premerg* de fapt ca fundament al întregii reflecții. Mai târziu, filosoful le numește „axiome”.

Neokantianul este cu adevărat preocupat de valoarea teoretică sau norma adevărului. Pentru W.Windelband, valoarea teoretică este pur formală, dar sublinia „necesitatea și valabilitatea universală” a adevărului, care era definită drept „o parte a teoriei valorilor sau a imperativului”.

Ca și ceilalți neokantieni, W.Windelband rupe orice legătură cu psihologismul și nici nu încearcă să polemizeze. El conturează caracterul de valabilitate al adevărului, iar valabilitatea nu se raportează la conștiință. Filosoful german era convins despre existența „conștiinței în sine”, generic, ceea ce înseamnă că neokantienii valorști erau încă dominați de concepția care leagă adevărul de natură și de gândirea matematică.

Totuși, atât W.Windelband, cât și H.Rickert subliniază deosebirea dintre istorie și natură: în filosofia istoriei în prim plan sunt plasate valorile umane, iar omul este obiectul cercetării istorice.

Introducerea omului în filosofie nu înseamnă pentru W.Windelband reluarea subiectivismului. La fel ca și Hegel, W.Windelband definește omul prin prisma valorilor: „Omul desfășoară în sine valori suprapersonale pe care le exteriorizează” [apud 6, p.30].

E.Cassier a reproșat filosofilor neokantieni, precum că teza kantiană despre raportul dintre raport și rațiune este valabilă. Subaprecierea legăturii cu experiența a îngustat punctul de vedere gnoseologic al orizontului kantian.

În lucrările sale asupra istoriei filosofiei W.Windelband a remarcat o concepție nouă despre importanța valorilor. O trăsătură originală a poziției filosofului este asumarea istorismului fără teamă de relativism. El crede în valoarea istorismului și, ca și discipolul lui I.Kant, împarte istoria filosofiei în două părți: cea dinaintea și cea după I.Kant. W.Windelband a preluat multe din ideile lui Fichte și Hegel, mai ales își însușește principiul hegelian al sintezei dialectice dintre logic și istoric.

Pentru H.Rickert, teoria cunoașterii este înțeleasă ca parte integrantă a teoriei generale a valorilor. H.Rickert se opune psihologismului și abordărilor metafizice. Sub influența lui Windelband, a propus o concepție despre filosofie ca „teorie a valorilor” și a deosebit „imperiul valorilor”, al cărui caracter fundamental nu este acela de a exista, ci de „a valora”, de lumea realității, obiect al științei.

H.Rickert renunță la logica corelativă și la constructivismul teoriilor lui I.Kant. Prin concepția sa, H.Rickert promovează o critică împotriva dialecticii. De asemenea, H.Rickert a apreciat teoria valabilității, punând în evidență o concepție nouă despre transcendență și formulează o teorie în care poziția principală îi revine valorii. Valorile alcătuiesc un univers în sine, transcendent oricărui subiect sau obiect și constituie fundamentul realității obiective. Valorile nu există, ci au valabilitate. Pentru H.Rickert, valorile explică și fondează

totul. Sfera valorilor este o lume a realului imanent, care constituie obiectul cunoașterii. H.Rickert a studiat distincțiile dintre valoare și existență, sens și valoare, valori și bunuri, formulând premise fundamentale ale analizei și problematicii axiologice. După H.Rickert, deosebirea dintre existență și valoare rezidă în aceea că se poate admite o negare a existenței, nu și o „existență negativă”, care s-ar opune „existenței pozitive”. În timp ce valoarea poate fi în general negată, se admite neantul, nonvaloarea sau valoarea negativă.

Fiind considerată obiect al cunoașterii, valoarea devine un pretext de reconstrucție a teoriei cunoașterii. H.Rickert elaborează concepte care lămuresc raporturile dintre lucruri și bunuri, bunuri și valori, valoare și apreciere, valabilitate și valorizare. H.Rickert consideră că valoarea nu este „reală”, pentru ca să nu se confunde cu obiectele reale. „Bunurile și aprecierile nu sunt valori, ci uniri de valori cu realități. De aceea, valorile însele nu se află nici în domeniul obiectelor reale, nici în cel al subiectelor reale, ci alcătuiesc un domeniu în sine, dincolo de obiect și subiect” [apud 5, p.174].

Metodologismul axiologic rickertian explică istoria și cultura prin prisma valorilor. Se impune primatul valorilor asupra oricărui concept real sau logic. Viziunea lui H.Rickert este dualistă: realități și valori, iar problemele filosofiei rezultă din acest cuplu. După C.I. Gulian, filosofia lui Rickert duce lipsă de verificări concrete psihologice sau istorice. „H.Rickert rămâne pe planul abstracțiilor metodologice și se mulțumește să-și afirme punctul de vedere analitic, metodologic” [6, p.35]. Abordarea rickertiană heterologică izolează momentele realității și se declară împotriva oricăror antinomii dialectice, afirmând că doar heterologia și nu autonomia este soluția omului teoretic. În concepția lui H.Rickert, constituția și logica gândirii hotărăsc natura existenței reale.

Această abordare a fost criticată de Nicolai Hartmann, pe care o denumește *finalism*. Finaliștii nu percep decât scopuri, țeluri și valori, dar nu înțeleg raportul dintre acestea. Ei ignoră tot ce se opune valorilor, diferite fenomene care nu sunt valori, dar care condiționează valori: momentele biologice, psihice, economice și sociale.

H.Rickert neagă faptul că axiologia ar putea lua ceva din istorie sau psihologie. La fel este categoric împotriva recunoașterii actului de valorizare ca fenomen psihic. H.Rickert ignoră psihologia și reduce fenomenele complexe ale psihologiei la intelect și nici nu încearcă să comenteze diverse fenomene psihice. Pentru el, actul valorizării nu înseamnă nimic misterios, iar noțiunea „trăire” este eliminată, fiind considerată intuiționistă.

Fiind contemporan cu F.Nietzsche și Z.Freud, care au cercetat nivelurile conștiinței, H.Rickert le consideră „erori”.

Școala de la Baden, prin reprezentanții cei mai de vază, a contribuit la despărțirea hotărâtă a științelor istorice și ale culturii de științele naturii. W.Windelband și H.Rickert au pus sub semnul întrebării caracterul generalizator și științific al istoriei. Împărțind științele în *generalizatoare* și *individualizatoare*, H.Rickert afirmă totuși că istoria trebuie raportată la valori și că principiul sintezei trebuie să fie „o raportare valorică”, iar omul se află în centrul cercetării istorice.

Neokantianismul rămâne o experiență filosofică idealistă, care pune probleme și propune soluții demne pentru procesul complex al reconstrucției filosofice din secolul al XX-lea. După A.Boboc, realizarea principala a neokantienilor este înțelegerea filosofiei ca domeniu al culturii; ca metodologie generală a științelor; ca fundament al teoriei valorilor și culturii și ca fundament al progresului moral și uman.

Astfel, normativismul Școlii de la Baden se manifestă ca o reacție față de psihologismul și pozitivismul care dominau în acea epocă. A.Boboc apreciază valoarea incontestabilă a filosofiei neokantiene, care se manifestă prin delimitarea minuțioasă conceptuală filosofică ca bază a științelor și a filosofiei însăși. Neokantienii au elaborat o viziune unitară despre cunoaștere, creație și cultură. Elaborarea dată a fost orientată spre valori, umanism și libertatea personalității. Aceste abordări rămân subordonate ideilor liberalismului și modelului clasic al omului.

Teoriile obiectiviste ale valorilor prezintă valoarea ca ceva imanent lucrurilor, ca esențe absolute, supra-temporale, transcendente și independente de subiecții valorizanți. În viziunea teoriilor obiectiviste, valoarea reprezintă niște arhetipuri atemporale, situate deasupra istoriei și oamenilor. Aceste teorii ignoră determinarea social-istorică a valorilor, fundamentând valorile pe apriorism și transcendență. Petre Andrei numește astfel de teorii „materialiste”. Filosoful român afirmă că valoarea nu există în afara aprecierii umane, a sensibilității axiologice și este obiectiv determinată. În acest sens, obiectivitatea axiologică se deosebește de obiectivitatea ontologică a existenței sau de obiectivitatea sociologică a legilor dezvoltării sociale. Distinctivitatea obiectivității axiologice reiese din specificul relației subiect-obiect, din subiectul valorizator și obiectul valorizat. În același timp, obiectivitatea axiologică nu se poate separa de alte forme de obiectivitate, întrucât valorile sunt produse, expresii și relații care satisfac necesitățile și aspirațiile umane.

Bibliografie:

1. AIFTINCĂ, M. *Valoare și valorizare. Contribuții moderne la filosofia valorilor*. București: Editura Academiei Române, 1994.
2. ALBUȚ, C. *Elemente de antropologie, etică și axiologie*. Iași: Editura Societății Academice „Matei Teiu Botez”, 2005.
3. ANDREI, P. *Filosofia valorii*. Iași: Polirom, 1997.
4. ANDREI, P. *Sociologie generală*. Iași: Polirom, 1997.
5. BOBOC, A. *Filosofia contemporană. Orientări și tendințe în filosofia nemarxistă din sec.XX*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
6. GULIAN, C.I. *Axiologie și istorie în gândirea contemporană*. București: Editura Academiei Române, 1991.
7. MORAR, V. *Etica*. București: Editura Universității București, 2006.

Prezentat la 23.06.2014